

P. Anker Poulsen fot.

SANKT IBS KIRKE I VINDEBODE

Et bidrag til Roskildes ældste historie.

Blandt Roskildes gamle kirker er Sankt Ib den mindst anselige og mindst kendte. Den ligger fjernt fra bykærnen, gemt bort nede ved fjorden i et moderne villakvarter, hvor ingen venter at finde historiske seværdigheder. Ydermere er bygningen en torso og kirken ude af brug. Men over den gamle kirkegård, hvis græstæppe kun hist og her er veget for gravminder og kirkegårdsvækster, hviler en særegen stemning. Indrammet af mægtige løvtræer rejser Sankt Ibs kirkes frådstensmure sig af grønsværen i en symfoni af grå farvetoner, hvor hver årstid har sit tema, hver dag og time sine variationer. Inde i kirken råder den fuldstændige stilhed. Her er intet inventar. Afblegede kalkmalerier på triumfvæggen er eneste prydelser i det smukt proportionerede rum. Få steder i Danmark opleves middelalderen så uantastet som her.

En grundig redegørelse for bygningens historie er i 1944 givet i Nationalmuseets store værk om Danmarks Kirker¹⁾, der også rummer henvisninger til den ældre litteratur om kirken. Det må derfor på dette sted være tilstrækkeligt at opridse nogle hovedpunkter.

Sankt Ibs kirke omtales i bevarede skriftlige kilder første gang i 1291. Bygningen er dog væsentligt ældre. Skibet er af tidligmiddelalderlig type, med smalle rundbuede vinduer og døre. Materialet, overvejende frådsten (kildekalk), kendes fra adskillige af Roskildes og Roskildeegnens ældste kirker. Stenarten gik næsten helt af brug i midten af 1100-tallet, da teglstenen holdt sit indtog i Danmark, og allerede derfor er der grund til at tro, at Sankt Ibs kirke er ældre end ca. 1160. Almindeligvis hævdes kirken at tilhøre tiden omkring år 1100. Denne tidlige datering hviler imidlertid kun på et løst skøn, som muligvis er rigtigt, men dog hverken underbygges af konstruktive træk eller stilistiske enkeltheder i kirken. En nøgtern bygningsarkæologisk vurdering giver ikke grundlag for en snævrere datering end til 1100-tallets første halvdel.

Som de fleste danske kirker bestod Sankt Ibs kirke oprindeligt kun af kor og skib. Allerede i 1200-tallet blev tilbygget et tårn i vest og et våbenhus ved syddøren, og ved år 1300 fik kirken hvælvinger. I middelalderens slutning blev der for sidste gang bygget på kirken; tårnet blev da gjort højere og antagelig smykket med trappegavle.

Efter reformationen stod Sankt Ibs kirke i fare for at komme til at dele skæbne med flertallet af Roskildes gamle kirker, der var dømt til nedbrydning. Det nåede så vidt, at der i 1574 udgik kongelig befaling om sognets indlemmelse i St. Jørgensbjerg sogn; kirken skulle jævnes med jorden og materialerne herfra komme Sankt Jørgensbjerg kirke til gode. Ved sognefolkets forbøn blev kirken dog reddet, og Sankt Ibs sogn bestod til 1. april 1808. Da beordredes kirken og sognet atter nedlagt, og denne gang førtes kravet igennem. Kun kirkegården skulle fortsat holdes ved magt.

Kirkebygningen blev foreløbig stående, alt imedens man diskuterede, om den skulle nedbrydes eller tages i brug til andet formål. Under Englandskrigen kom den i de militære autoriteters tjeneste. Allerede i 1807 havde man efter Københavns bombardement uden videre beslaglagt kirken til anvendelse som krudtmagasin, idet amtmand Treschow efter eget udsagn ikke havde kunnet finde et andet sted i Roskilde by, hvor ammunitionen kunne opbevares uden risiko for de kongelige be-

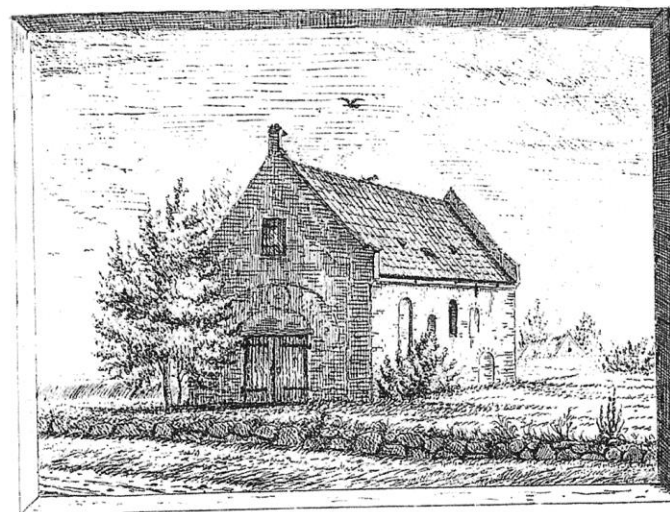

Fig. 2. Sankt Ibs kirke som pakhus. Radering af H. Sibbern 1858.

gravelser, domkirken og byen — i den nævnte rækkefølge. Krudtet fjernedes dog snart igen, men i 1808 blev kirken med kort varsel omdannet til lazaret, først for danske soldater, siden for de spanske hjælpetropper, der var indkvarteret i og ved Roskilde. Stoleværket blev brugt som gulvbrædder i sygehuset, og i tårnet indrettede man køkken.

Efter krigens forstyrrelser gik kirken omsider ud af offentlig eje. Den 6. juli 1815 blev den på auktion solgt til nedbrydning. Da Fattigkommissionen, der var udset til at modtage en del af provenuet, imidlertid gjorde indsigelse mod salget og hævdede, at man kunne opnå en bedre pris, hvis bygningen fik lov til at blive stående, foranstaltedes to måneder senere en ny auktion. Ved denne blev købmand Jacob Borch formedelst 5300 rdl. kirkens ejer med ret til at indrette samme til magasin.

Som praktisk forretningsmand indså Jacob Borch straks, at kun skibet var velegnet til pakhus, og at man i triumfbuen og tårnbuen havde ideelle tilkøbsmuligheder. Han lod derfor i det følgende år kor, tårn og våbenhus nedbryde og satte porte i kor- og tårnbue. I skibet fik man mere plads ved at fjerne hvælvingerne.

Kirken henlå som pakhus til 1884. Da blev den generhvervet af de kirkelige myndigheder, og bygningen har siden stået som historisk mindesmærke, først under Sjællands Stiftslandsbykirkers Fællesfond og — efter denne institutions ophævelse i 1950 — i St. Jørgensbjerg menigheds varetægt. En kyndig istandsættelse i 1922 udslettede de værste spor af pakhustiden og bragte kirken i god bygningsmæssig stand.

Som naturligt er, afspejles Sankt Ibs sogns historie af sognekirkens skæbne. Lad os prøve at følge sognets udvikling gennem tiderne. For middelalderens vedkommende kan det være svært nok. Vi kan i bevarede breve finde en del gårde og huse i Sankt Ibs sogn omtalt, men møder intetsteds en samlet opgørelse af sognets udstrækning og bebyggelsens omfang. Ved vandringen gennem dokumenterne fanges øjet dog gang på gang af navnet *Vindebode*. Det optræder første gang i 1291, da en gård i Windebothæ i Sankt Ibs sogn blev tilskødet St. Clara kloster i Roskilde³⁾. J. O. Arhning har dokumenteret, at lokaliteter både øst og vest for kirken omtales som liggende i Vindebode, og at denne bebyggelse også ses at have haft en vis udstrækning i nord-sydlig retning. Heraf slutter Arhning: »Hvad nu Placeringen af St. Ibs Kirke angaar, skyldes denne utvivlsomt i første Linie Hensynet til Vindebode. St. Ibs Kirke er Vindebode Kirke«³⁾.

Dette er formentlig rigtigt. Den nødtørftige viden, vi besidder om Roskildes middelalderlige topografi, giver i hvert fald ingen anledning til at formode, at der andetsteds i Sankt Ibs sogn skulle have været nogen samlet bebyggelse.

I de skriftlige kilder nævnes Vindebode sidste gang ved en ejendoms-handel i 1490⁴⁾. Det er muligt, at bebyggelsen allerede dengang var i tilbagegang. Og var der i 1570'erne endnu så mange mennesker i sognet, at man magtede at opretholde kirken trods påbudet om dens nedrivning, så viser Resens bykort hundrede år senere kun tre bygninger ved Sankt Ibs kirke, og disse er muligvis identiske med »Agneshusene«, lejevåninger i Sankt Agnes klostres rester. Vindebode er væk og sognet i rivende tilbagegang. Et pålideligt kort fra 1766 bekræfter dette⁵⁾, og ved folketællingen i 1801 fandtes i hele Sankt Ibs sogn kun 81 indbyggere. Under forhandlingerne om kirkens nedlæggelse bevidnede sognepræsten, at der til menigheden næppe hørte 30—40 familier, og at kirkegængernes antal sædvanligvis ikke oversteg tre eller fire⁶⁾.

Sankt Ibs sogn har — i modsætning til Sankt Jørgensbjerg — fra gammel tid været regnet til Roskilde by. Intet tyder dog på, at sognet

før byens voldsomme udvikling i vor egen tidsalder nogensinde har været vokset sammen med bebyggelsen i Roskilde. Mellem Sankt Ibs kirke og nabokirken i syd, Sankt Hans, hvis tomt findes i Provstevænget, har der rimeligvis altid været et bredt grønt bælte, og dette var i middelalderen gennemskåret af Roskildes primitive befæstningsanlæg, en voldgrav, som skulle beskytte Roskilde by og borgere mod overfald. Sankt Ibs kirke og Vindebode var altså ikke under bymændenes værn.

Spørgsmålet er da, om man skal opfatte Vindebode som en slags forstad til Roskilde eller som en selvstændig bebyggelse, opstået uafhængigt af byen eller i hvert fald på et så tidligt tidspunkt, at Roskilde endnu ikke havde fået en stabil udstrækning og fast afgrænsning. Spørgsmålet blev aktuelt efter udgravningen 1953—54 i St. Jørgensbjerg kirke, der som Sankt Ib ligger nær fjorden. Her fandtes under den stående kirke, der stammer fra omkring år 1100, tydelige spor af en ældre stenkirke; ved en møntskat, der var nedlagt som bygningsoffer i fundamentet, kunne den dateres til årene omkring 1040.

Med udgangspunkt i denne usædvanligt tidlige stenkirke har jeg tidligere gjort gældende, at Roskilde i sin ældste tid var en dobbelt-by med to selvstændige centre: et øvre omkring domkirken og hovedgaden, et nedre ved fjorden og havnen⁷⁾.

Det øvre centrum har altid været byens vigtigste. Dets livsnerve er den sjællandske hovedvej, som ikke gjorde sig den møje at søge ned til fjorden, men fornuftigvis holdt sig til højdedragets flade top, der i byens centrum ligger 42 meter over fjordens vandspejl. Nord for vejen, nær skrånningen mod fjorden, var fra gammel tid herredsting (og helldom?), og her byggede Gorm den Gamle eller måske snarere Harald Blaatand en kongsgård, hvis kirke sidenhen blev sæde for Sjællands bisper.

At vejbyen havde en betydelig udstrækning inden år 1200 ses af de talrige romanske kirker, der har ligget strøet ud over byen på begge sider af hovedfærdssåren. Men allerede i 1000-tallets midte var Roskilde en anselig by. Et fingerpeg herom giver en begravelse fra omkring 1060, fundet på kirkegården ved Vor Frue kirke, som blev bygget af biskop Svend Normand hen ved år 1080. Denne kirke må da antages at have haft en forgænger, vel af træ. Kirken ligger 500 meter syd for domkirken, og denne halve kilometer repræsenterer mindstemålet for vejbyens udstrækning på tværs af den øst-vestgående hovedgade. Efter de almindelige regler for vejbyers udvikling skulle bebyggelsen langs

landevejen, der blev hovedgade, være af væsentligt større omfang end tværbebyggelsen. Har byen målt en kilometer i længden, hvilket under disse omstændigheder ingenlunde er usandsynligt, når vi til det resultat, at 1000-tallets Roskilde meget vel kan have dækket et område på mellem 30 og 50 hektar.

Hertil kommer så det nedre bycentrum, bebyggelsen ved fjorden, som vel ikke var en integrerende del af Roskilde, men dog må have haft afgørende betydning for byens grundlæggelse og første vækst. Thi at det var landevejens møde med vandvejen, der skabte Roskilde, kan næppe betvivles. Hovedvejens passage af den inderste beskyttede vig af en lang smal fjord gjorde stedet selvskrevet til bydannelse, da det nordiske skib i vikingetiden var udviklet så vidt, at det blev det dominerende transportmiddel ved handel og anden kommunikation landsdelene imellem og med udlandet. Tidens letbyggede handelsskibe kunne uden større vanskelighed besejle Roskilde Fjord, selv om de talrige grunde og krogede sejløb nok fordrede nogen lokalkendskab af skipperen, især efter at hovedsejlløbet ved Skuldelev engang i 1000-tallet blev blokeret ved sænkning af stenlastede skibe.

Om byens handelsmæssige betydning i den tidlige middelalder vidner det tyske element i Roskildes borgerskab, som vi kender fra Saxos beretning om borgernes genvordigheder med den ubehagelige kongesætling Harald Kesje i 1130'erne⁸⁾. Tyskernes tilstedeværelse er utvivlsomt en følge af Roskildes livlige forbindelser over havet.

Det øvre bycentrum på højdedragets top tiltrak størstedelen af bebyggelsen. Men nede ved fjorden, hvor skibene blev losset og lastet og varebyttet skete, måtte der naturligvis også finde bosættelse sted. Til en begyndelse har kræmmere, krofolk og håndværkere, der kunne drage fordel af søens folk, vel rejst boder og skure hernede. Kirken på Sankt Jørgensbjerg fra omkring 1040 er vidnesbyrd om, at denne bebyggelse hurtigt blev permanent.

Vindebode lå som »Bjærget« nede ved fjorden, men adskilt fra dette ved en fugtig lavning, gennem hvilken Maglekilde og andre af byplateaets talrige væld havde deres udløb. Den naturlige havn ligger — og lå formentlig også dengang — ved Bjærgets fod, men også ud for Vindebode kunne skibe lægge til. Det er endog muligt, at vandløbet fra kilderne har været sejlbart og dannet havn i den nederste del af lavningen. Bjærget og Vindebode må betragtes under eet. Tilsammen udgjorde de byens havneområde — Roskildes Piræus, om man vil!

Navnet Vindebode er efter Stednavneudvalgets anskuelse⁹⁾ rimeligvis sammensat af folkenavnet *vender* og flertal af substantivet *bod*, der i danske stednavne kun anvendes om primitiv bebyggelse (kreatur-, fisker-, fattig- eller kramboder). Kr. Hald har fremsat den formodning, at der her kunne være tale om boder for vendiske trælle¹⁰⁾. Under alle omstændigheder har vi i stednavnet en understregning af bebyggelsens primitive karakter, der meget vel kan gælde for den første tid efter havnens grundlæggelse. Men som på Bjærget må boderne tidligt være afløst af solide bygninger, hvor håndværkere og handelsfolk tog varigt ophold. Opførelsen af frådstenskirken i Vindebode forudsætter en stabil og evnestærk befolkning i sognet.

Den tidlige middelalder var havneområdet blomstringstid. Siden gik det langsomt men sikkert tilbage. De skibstyper, som vikingerne havde skabt, var fremragende sejlere, men de kunne ikke honorere de krav til lastekapacitet, som den voksende samhandel i højmiddelalderen stillede. I den baltiske søhandel, som de tidligere havde behersket, fortrængtes de efterhånden af tungere og rummeligere fartøjer. Hansekøbmandens kogge stak dybere, end Roskildefjordens grunde tillod. Roskilde blev da en indlandsby, hvis havn kun bevarede lokal betydning.

Allerede i 1300-tallet må denne udvikling have været særdeles mærkbar for havnekvarteret, ja for hele Roskilde. Kun den stadige udbygning af de kirkelige institutioner forhindrede, at købstaden svandt ind. I Vindebode og på Bjærget må bebyggelsen i bedste fald være stagneret. I erhvervsmæssig henseende var havneområdet nu et relikv — et sted, der i det væsentlige kun var beboet, fordi her nu engang stod huse. Nedgangen efter reformationen måtte ramme først og hårdest her. Både Bjærget og Vindebode blev fattigkvarterer, og da Sankt Ibs kirke omsider blev nedlagt, bestod sognefolket hovedsageligt af daglejere, der var klumpet sammen i forfaldne lejevåninger.

Sankt Jørgensbjerg fik som nævnt sin kirke allerede omkring år 1040. Hvis Bjærget og Vindebode — således som her formodet — har fælles oprindelse og samme funktion i det ældste Roskilde, kunne der være grund til at tro, at også Vindebode havde haft kirke i 1000-tallet. Da den katolske kirke kun undtagesvis flytter en kirkebygning fra den jord, der engang er indviet til dette brug, måtte denne ældre kirke antages at have ligget på samme sted som Sankt Ibs kirke. En udgravning her måtte derfor være en fristende arkæologisk opgave.

Anledning til at foretage en sådan undersøgelse fik Nationalmuseet i 1959, da menighedsrådet efter forslag af Sankt Ibs kirkes værge, direktør Arthur Fang, besluttede at udskifte det ujævne pikstensgulv, der stammede fra pakhustiden, med en belægning af nye brudstensfliser. Arbejdsministeriet stillede det nødvendige beløb til Nationalmuseets rådighed som beskæftigelsesarbejde for langvarigt arbejdsløse, og udgravningen inde i kirken blev gennemført som vinterarbejde i tiden fra november 1959 til januar 1960.

Fundet af stolpehuller og talrige begravelser, der var ældre end stenkirken, bekræftede teorien om en eller flere tidligere kirker. Udgravningen måtte herefter udvides til også at omfatte det nedbrudte kor, hvilket kun ville kunne ske på forsvarlig vis ved arbejde i sommerhalvåret. Da Arbejdsministeriet selvsagt ikke kan yde bidrag til sommerarbejde i perioder med fuld beskæftigelse, måtte midlerne søges andetsteds. Udgravningen af koret var budgetteret til 6.000 kroner, hvilket langt overstiger de midler, som Nationalmuseet af sine ordinære bevillinger kan afse til en udgravning, der ikke er absolut påkrævet på grund af påfølgende bortgravning. Statens almindelige Videnskabsfond påtog sig imidlertid at bekoste undersøgelserne, og Sankt Ibs kirkes kor blev udgravet i maj-juni 1961.

Nationalmuseet er Arbejdsministeriet og Statens almindelige Videnskabsfond dybt taknemmelig for deres støtte. Sankt Jørgensbjerg menighedsråd skal takkes, fordi det uden tøven lod os grave i kirken og på kirkegården og for redbon praktisk bistand, medens arbejdet stod på. Det er for Sankt Ibs kirke af uvurderlig betydning, at det menighedsråd, som har kirken i varetægt, i så høj grad er sit ansvar bevidst over for det historiske monument og ikke viger tilbage for de krav, som dets vedligeholdelse og forskønnelse stiller. Det har været Nationalmuseet en tilfredsstillende at kunne yde menighedsrådet sin anerkendelse herfor ved at lade konservatorerne Egmont og Gregers Lind foretage en genrestaurering af kirkens romanske kalkmalerier. Midlerne hertil blev udredet af kommunelæge Eilschou-Holms legat.

I udgravningsarbejdet deltog i kortere og længere perioder stud. mag., nu cand. mag. Poul Koch, museumsassistent Birgit Als Hansen, konservatorassistent Gerda Møller, stud. mag. Michael Hertz og stud. mag. Jørgen Steen-Jensen. Opmålingsarbejdet blev med kyndighed og indlevelse varetaget af stud. arch. Holger Schmidt. Blandt de deltagende arbejdsfolk må fremhæves Carl Hansen, Hans Nielsen og Lauritz

Kristensen, der alle var fortrolige med arkæologisk udgravningsteknik fra tidligere arbejde for Nationalmuseet. Som volontører bistod skoleleverne Ingrid Nielsen og Marianne Bechsgaard.

Udgravning af gulvet i en gammel kirke er som regel en kompliceret arkæologisk opgave. Talrige begravelser, der ofte forstyrrer hinanden indbyrdes, stolpehuller fra eventuelle ældre trækirker og fra stilladser og pulpiture i den bestående kirke, fundamenter fra sidealtre og murede bænke samt rester af forskellige gulvlag — alt dette tjener til at gøre udgravningsfeltet vanskeligt overskueligt. På den anden side kan disse mangeartede forekomster være nyttige for dateringen af jordlagene i kirken og dermed den nøje fastlæggelse af kirkens og dens eventuelle forgængers eller forgængeres bygningshistorie¹¹).

Frem for alt er det for arkæologen vigtigt at fastholde kronologien. Dette sker bedst ved hjælp af »profiler«, d. v. s. lodrette jordvægge, hvor man kan aflæse de enkelte aflejringers relation til hinanden og til kirkens fundamenter. Ved almindelige arkæologiske udgravninger lægger man ofte sådanne profiler ud som et net på kryds og tværs hen over arbejdsfeltet. I kirkerne vil det som regel være mere formålstjenligt at lade gravens vægge fungere som profiler. Fremgangsmåden er den, at man i første omgang nøjes med at grave det øverste løse sandlag under gulvet bort. Under dette vil man kunne lokalisere de yngste begravelser i kirken, almindeligvis fra 1700-tallet. Disse grave er gerne mellem 1 og 1,50 meter dybe, og man kan derfor uden at forstyrre selve begravelsen fjerne den omgravede fyldjord indtil ca. 1 meters dybde, afrense gravens sider og her studere de jordlag, som graven er ført igennem.

I heldige tilfælde kan allerede den første profil, man således graver i kirkegulvet, give et klart indtryk af, hvad udgravningen vil bringe. Dette var tilfældet i Sankt Ibs kirke, hvor man indledte med at tømme en nedgravning i skibets sydside, kaldet grav A¹²). Denne nedgravnings vestprofil, der af praktiske grunde blev ført helt ud til sydmurens fundament, er gengivet i fig. 3. Profilen giver et karakteristisk billede af jordlagene i kirken. Under den fjernede brolægning — kirkens yngste gulv — lå et ca. 10 cm drøjt afretningslag af urent sand. Under dette fulgte et 10—15 cm tykt, fastere lag, bestående af ler og muld, isprængt en del mørtelpartikler; dette lag, der har tjent som underlag for senere opbrudte teglstengulve, lå selv direkte på kirkens oprinde-

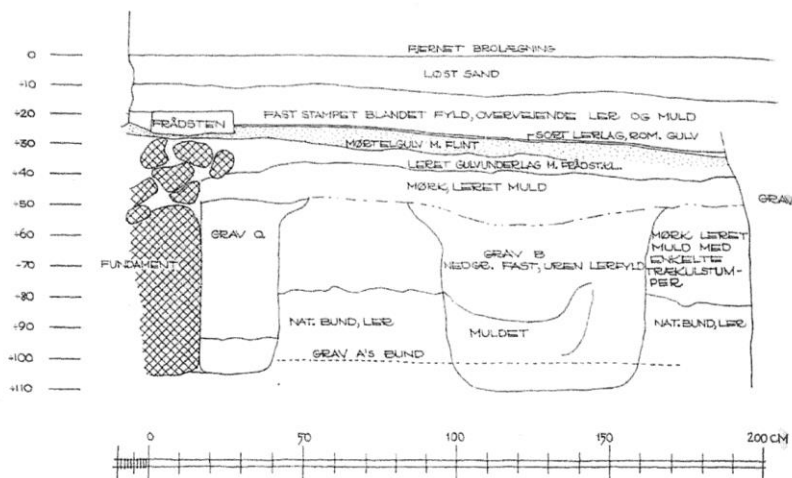

Fig. 3. Jordlagene i Sankt Ibs kirkes skib i lodret snit. Profil 1:20 af grav A's vestvæg, i syd forlænget til frådstensmurens fundament. Målt af forf., tegnet af Holger Schmidt.

lige gulv, der er af stampet ler. I profilen fremtræder dette nedslidte lergulv som en ganske tynd mørk stribe. Ca. 30 cm fra sydvæggen stander lergulvet foran en frådstenskvader, der må opfattes som nederste skifte af en muret bænk, som oprindeligt har stået op mod væggen. Både lergulv og vægbænk hviler på et udstøbt lag af kalkmørtel, i profilen ca. 5 cm tykt og indeholdende et stort antal små flintesten. Det herunder liggende lag af ler, muld og frådstensklumper — ligeledes ca. 5 cm tykt — er lagt umiddelbart før mørtellagets udstøbning.

Alle de her nævnte jordlag hører stenkirken til. Under dem lå et ikke mindre end 40 cm drøjt muldlag, tilsyneladende uden lagdeling. Da dette lag hvilede direkte på undergrundsleret, måtte det antages at være fremkommet ved naturlig humusdannelse på stedet før kirkens opførelse. Ved nærmere eftersyn viste det sig dog, at de øverste 10 cm af mulden var påfyldt. Ved at følge muldlaget ud til fundamentet kunne man nemlig umiddelbart se, at dets øverste del var tilført, efter at stenkirken fundament var lagt. Først ved den pålagte mulds underside — 50 cm under det nyeste gulv — stod vi omsider over for jordlag, der var ældre end stenkirken, og som derfor ville kunne røbe spor af menneskelig aktivitet på stedet før stenkirkens tid.

Fig. 4. Sankt Ibs kirke. Udgravning af begravelser i det nedbrudte kor 1961.

Sådanne spor fandtes i rigeligt mål. I profilen sås to dybe, brede nedgravninger med stejle sider, den ene i sin fulde bredde, ca. 70 cm, den anden skåret over af fundamentgrøften, men begge 50—55 cm dybe, målt fra oprindeligt jordsmon. De viste sig begge at være begravelser, og at de var ældre end stenkirken var uden for al tvivl. Det romanske gulv og dets underlag lå ubrudt over dem.

Dette var kun indledningen. I skibet påvistes under udgravningen ikke mindre end 43 begravelser, der var ældre end stenkirken, og da store dele af gulvet var forstyrret af senere grave, kan der meget vel have været flere. I koret var de stratigrafiske forhold ikke så klare, idet det romanske gulv og dets underlag de fleste steder var bortgravet ved nedbrydningen i 1816. De ældre grave kunne dog også her lokaliseres,

dels fordi mange af dem var forstyrret af kørets fundamentgrøft, dels fordi de — i modsætning til de grave, der stammede fra stenkirken — overhovedet ikke indeholdt mørtelpartikler. For kørets vedkommende blev resultatet 18 ældre grave.

Af disse i alt 61 ældre grave var langt de fleste stærkt forstyrrede af senere nedgravninger. Mange af dem berørte også hinanden indbyrdes. Kun en halv snes af de grave, der blev afdækket, var så velbevarede, at man kunne danne sig et indtryk af begravelsesmåden.

På planen fig. 12, der viser alle forekomster ældre end stenkirken, er disse grave indtegnet. Det ses her, hvorledes skeletterne ligger fladt udstrakte, med hovederne i vest og armene langs siden, og at de med kun små afvigelser er orienteret øst-vest. I adskillige grave fandtes jernnagler fra kister eller ligbårer, og i nogle få tilfælde bekræftede millimetertynde lag af formuleret træ over og under liget, at kister var anvendt. Gravene var hyppigst 50—75 cm brede, medens længden varierede efter ligets længde, idet der som regel var ret god plads ved hoved- og fodende. De fleste af gravene var mellem 50 og 60 cm dybe, målt fra oprindelig overflade; yderpunkterne repræsenteredes af grav J i skibet, der kun var sat ca. 40 cm ned i jorden, og grav AN nord for køret, der havde bund 89 cm under muldoverfladen.

Den ældste kristne gravskik i Danmark er endnu kun ufyldstgørende oplyst. Først fra 1100- og 1200-tallet er materialet repræsentativt. Denne periodes almindelige begravelser adskiller sig fra de ældre grave under Sankt Ibs kirke på flere måder: de er ganske smalle, ofte uden kiste, og den gravsatte ligger som regel med hænderne foldet eller i hvert fald lagt ind over brystet eller underlivet. Man kunne da rejse det spørgsmål, om gravene under Sankt Ibs kirke overhovedet er kristne.

Spørgsmålet er berettiget, for så vidt som man fra hele vikingetiden — ja endnu længere tilbage i jernalderen — kender hedenske jordfæstegrave med »kristen« orientering, hovedet i vest og udstrakt begravelsesstilling, og de døde ligger her ofte i tømrede trækister, ganske som i Sankt Ibs kirke. Allerede den totale mangel på gravgods gør det dog ret usandsynligt, at vore grave skulle være hedenske. Der er intetsteds fundet noget, der kan tydes som gaver, den døde har fået med sig til brug på sin sidste rejse. Derimod fremkom der både i gravenes jordfyld og i det omliggende muldrag utvetydige vidnesbyrd om, at gravene hovedsageligt må stamme fra 1000-tallet, da Roskilde helt og fuldt var en kristen stad.

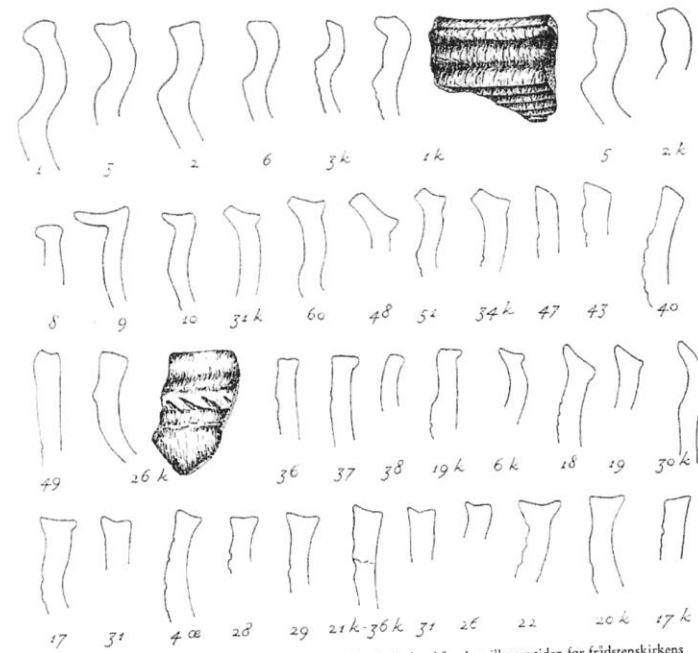

Fig. 5. Sankt Ibs kirke. Karakteristiske randprofiler fra lerkarskår, der tilhører tiden for frådrenskirkens opførelse. Tegnet af Birgit Als Hansen. 1:2.

Først skal nævnes tre mønter: to engelske fra Æthelred og Knud den Store samt en Kølnermønt fra 1030'erne¹³). Fundet af disse mønter gør det klart, at der har været en vis aktivitet på stedet i 1000-tallet.

Af større betydning er dog de keramiske fund. Overalt i muldlaget og i gravenes jordfyld fandtes så at sige i hver eneste skovfuld skår af en i hele østersøområdet udbredt lerkartype fra vikingetidens slutning og den tidligste middelalder, der i hvert fald i sine forlæg er af slavisk oprindelse og derfor ofte kaldes vanderkeramik¹⁴). I modsætning til tidens hjemlige lerkar, der var grove både i gods og forarbejdning, er disse kar smukt pottemagerarbejde, forfærdiget på drejeskive af ret fin-kornet materiale. Skærven er altid grå eller gråbrun, overfladen oftest rød, til tider brunlig eller sort. Forskellen i farve og konsistens mellem

skærven og den omhyggeligt aflattede overflade er på nogle af skårene så påfaldende, at man skulle tro, der var tale om en begintning. Dette er dog ikke tilfældet; der er blot anvendt fint slemmet ler. Godstykkelsen er fortrinsvis mellem 5 og 7 mm. Karrene synes gennemgående at have været indadbøjede foroven. Mundingsranden kan være kraftigt markeret, men udstående læbe findes kun på få eksemplarer. Et ret stort antal skår af fodrande viser, at i hvert fald en del af karrene har haft flad bund. En dekoration af horizontale riller eller furer forekommer hyppigt. Også bølgelinier af typisk drejeskive-karakter ses, og på enkelte skår findes vulster med kamstik. Dekorationerne synes udelukkende at have haft plads på karrenes øverste, indadbøjede del.

Materialet omfatter i alt ca. 1000 potteskår, heraf randskår fra i alt mindst 90 forskellige kar, hvis mundingsdiameter varierer mellem 11 og 30 cm, idet hovedparten dog har målt ca. 25 cm. Fig. 5 viser en række variationer i randens udformning. Skårene er gennemgående små; de fleste måler mellem 3 og 15 cm², og kun enkelte er over 25 cm². Karrene er altså slået godt og grundigt i stykker. Det er karakteristisk for fundet, at så at sige ingen skår passer sammen. Karrene kan da ikke have været anbragt i gravene eller på anden måde gravet ned, men må have været hensat på jordoverfladen eller i hvert fald være slået i stykker på eller over jorden.

Ved vurderingen af disse lerkars funktion på stedet må det erindres, at det jordlag, hvori skårene fremkom, ikke er noget »kulturlag«, men slet og ret naturlig muldjord. Ud over skårene var eneste betydelige fremmedelement i mulden en del trækulspartikler, jævnt fordelt ganske som skårene. Andre fund, der kunne tydes som aflejringer fra beboelse på stedet, gjordes ikke. Skårenes tilstedeværelse skyldes da snarest begravelserne, og det er fristende at forklare dem som vidnesbyrd om gravmåltider — rester af madkar, hvormed de overlevende har celebreret rituelle måltider over den tilkastede grav. Sådanne gravmåltider var ikke blot almindelige i oldkirken, men kendes den dag i dag på Balkan¹⁵⁾, og Nils-Gustaf Gejvall har nyligt på grundlag af fund af dyrekogler på svenske kirkegårde ment at kunne påvise, at skikken brugtes i Sverige i den tidlige middelalder¹⁶⁾. Potteskårene under Sankt Ibs kirke kan tages til indtægt for en tilsvarende opfattelse, hvad angår 1000-tallets Roskilde. Det bør dog tilføjes, at skårenes antal ikke modsvares af tilsvarende mængder af husdyrkogler. Her er udvalget ikke stort, kun enkelte kogler af okse, svin, får og høns. Præparator Ulrik

Møhl, der har undersøgt knoglerne, understreger, at de ikke adskiller sig fra, hvad der almindeligvis findes som affald snart sagt alle vegne, og han tilføjer: »om der er tale om „gravmåltider“, er jeg uden føling med; men i så fald er de ikke misundelsesværdige, set fra et kulinarisk synspunkt«. Disse ord må tjene som advarsel mod at drage for vidtgående slutninger af det keramiske materiale i muldlaget under Sankt Ibs kirke.

Den tætte koncentration af begravelser fra før stenkirkens tid gør det sandsynligt, at der også har været kirke på stedet før den nuværende. I 1000-tallets kristne Roskilde har man næppe haft nogen kirkegård uden gudshus. Også gravenes ret præcise orientering taler for, at der har stået en kirke, fra hvis vægge graveren kunne tage bestik, når han skulle gøre jorden rede til at modtage en kiste.

Noget klart billede af det ældre byggeris udformning og udstrækning bragte udgravningen ikke. Et mindre antal stolpehuller samt to væggriller kunne med sikkerhed siges at være ældre end stenkirken, men der var tilsyneladende ikke nogen indbyrdes sammenhæng mellem disse forekomster. Tværtimod stod vi over for rester af flere forskellige bygninger, der ikke kunne være samtidige — altså måske over for to eller flere kirkebygninger af træ.

Sporene, der er angivet med kraftig kontur på planen fig. 12, skal her kun gennemgås i hovedtræk, idet særligt interesserede må henvises til den detaljerede udgravningsberetning i Nationalmuseets topografisk-antikvariske arkiv. De falder naturligt i tre grupper.

Den første gruppe omfatter de forekomster, der forstyrres af grave ældre end stenkirken og altså må være endnu ældre end disse grave. Vigtigst er her en nord-sydgående rille, der kunne følges tværs over korets vestlige del over en strækning på fire meter, i nord og syd afbrudt af stenkirkens fundamentgrøft, dertil forstyrret af gravene AM, AY og A/E. Til rillen, i hvilken de enkelte stolper ikke kunne lokaliseres, slutter sig i øst det lille stolpehul nr. 28, der i henholdsvis nord og syd forstyrres af gravene AU og AY.

Den anden gruppe omfatter forekomster, der nok er ældre end stenkirken, men dog selv forstyrres endnu ældre grave. Her er det vigtigste fund den 1,60 meter lange væggrille med tydeligt aftryk af i hvert fald seks planker eller stolper, der er plantet midt over grav AX og som denne orienteret øst-vest med en svag afvigelse mod sydøst. Til gruppen hører endvidere fire stolpehuller i skibet: hul nr. 6 over grav

Fig. 6. Udgravning i Sankt Ibs kirkes skib 1959, set fra vest. Kirkens oprindelige gulv er afdækket og det meste af fyldjorden fjernet i de begravelser, der stammer fra stenkirkens tid.

B, hul nr. 12 ved grav K's nordvæg, hul nr. 14 ved grav G's sydvæg samt hul nr. 17, der ligger over en uudgravet grav i skibets nordside.

I den tredje gruppe hører de stolpehuller hjemme, som er ældre end stenkirken, men har klaret sig fri af de ældre grave og derfor ikke kan dateres i forhold til disse. Det er hullerne nr. 2, 9 og 11 i skibet samt hul nr. 26 B i koret. For de kun partielt bevarede huller nr. 2 og 9, der forstyrres af henholdsvis stenkirkens fundament og den middelalderlige grav D, må dog tages det forbehold, at de kan tænkes selv at være rester af begravelser.

Dette arkæologiske materiale er for spinkelt til at tillade noget som helst forsøg på rekonstruktion af de bygninger, som kan have stået her. Der er en svag mulighed for, at hullerne nr. 11, 12, 14 og 17 i skibet, der sammen tilnærmelsesvis danner et kvadrat med sider på ca. 4 meter, har tjent som indvendige tagstøtter i en bygning af samme størrelse som det romanske skib. Til denne bygning kunne også hul nr. 6 høre. Ved vurderingen af de enkeltstående stolpehuller må det dog erindres, at hullerne ikke nødvendigvis stammer fra bygninger.

Fig. 7. Udgravning af Sankt Ibs kirkes nedbrudte kor 1961, set fra vest.

Hvis der f. eks. har stået trækors på kirkegården, vil disse også have efterladt stolpehuller i jorden.

Vægrillerne i koret kan ikke knyttes til de fritstående stolpehuller. Den nord-sydgående rille, der ikke er helt ret, kan udmærket være langt ældre end gravene og hører måske hjemme i en helt anden sammenhæng. Væggrillen over grav AX er derimod utvivlsomt en bygningsrest fra 1000-tallet. Dens eventuelle forlængelser i øst og vest kan have hvilet på fodrem og derved unddraget sig arkæologisk påvisning.

En afgørende årsag til det dårlige resultat af eftersøgningen af ældre bygningsspor er de mange forstyrrelser, som gravene i kirken har afstedkommet. På planen fig. 12 er det område, hvor muldlaget blev afdækket, og mulighederne for at finde stolpehuller var til stede, angivet ved skravering¹⁷). Det omfatter kun en trediedel af hele udgravnings-

feltet. Et bedre resultat var vel opnået, hvis forstyrrelserne havde været mindre omfattende. Nu må vi nøjes med det liden, der kom for dagen. Helt utilfredse har vi ikke lov at være. Alene ved fundet af de talrige 1000-tals grave under kirken har vi fået et meget væsentligt supplement til vor viden om sognets ældste historie.

Var udgravningens formål først og fremmest at søge kirkens forhistorie oplyst, måtte arbejdet dog selvsagt tillige bringe nye oplysninger om frådstenskirken.

Det nedbrudte kors længde har hidtil været anslået til 6,30 meter, idet man har henholdt sig til en plantegning af kirken på et bykort fra 1791. Udgravningen viste imidlertid, at koret var noget længere, 7,50 meter i udvendigt mål, hvilket nøje svarer til dets bredde. Nedbrydgen i 1816 har været så grundig, at ikke blot murene, men også det meste af grundvolden var fjernet. Fundamentgrøften kunne dog overalt lokaliseres, og fundamentet var intakt i den vestre del af søndre langmursgrøft, hvor endog murværkets nederste skifte af smalle frådstenskvadre var bevaret over en strækning på 3 meter mod ydersiden. Fundamentet var her 80—90 cm dybt, svarende til forholdene i skibet. Med en bredde, der varierer mellem 1,30 og 1,70 meter, er grøften noget bredere end muren, hvis tykkelse, 1,10 meter, kan aflæses af spor i skibets østgavl. Som det ses på fotografiet fig. 7, indeholdt fundamentgrøften adskillige store kampesten. I dens bund lå et enkelt lag håndstore granit- og flintesten, der af murværkets tryk var presset så fast ned i lerbunden, at laget næsten fik karakter af en brolægning.

I håb om, at der i eller under fundamentet fandtes mønter eller andre småting, som ville kunne give en sikrere datering af kirken end den stilhistoriske, blev de fleste fundamentsten optaget, grøftens bund afrenset og jordfylden harpet. Bortset fra spor af ældre grave og nogle stykker vanderkeramik fremkom dog intet af interesse.

I forbindelse med murværket bør nævnes et større antal stolpehuller, som fulgte kirkens vægge i en afstand af 1 til 1,60 meter og med en indbyrdes afstand af mellem 2 og 2,50 meter (fig. 8). Disse huller fandtes i skibet under det oprindelige lergulv og dets mørtelunderlag, og man skulle derfor umiddelbart tro, at de var ældre end stenkirken. Da hullerne imidlertid gennembrød det muldrag, der — som omtalt på side 70 — var påført, efter at fundamentgrøften var gravet, stod det klart, at selv om de nok var ældre end kirkens første gulv, var de dog

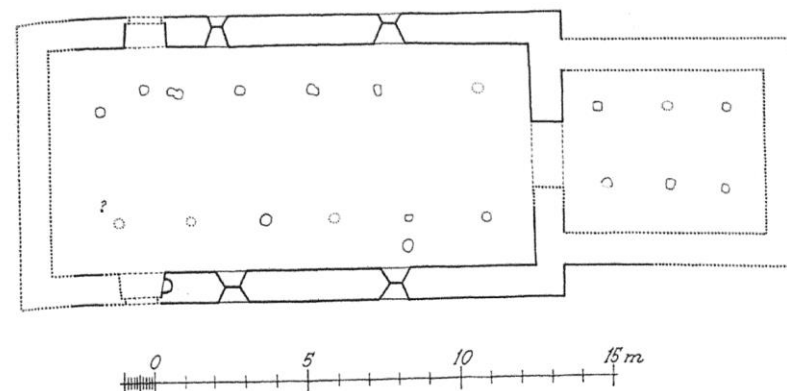

Fig. 8. Sankt Ibs kirke, plan 1:200 af den romanske kirke med stolpehuller fra byggestilladets rejsebomme. Stiplet kontur angiver rekonstruktion. Målt og tegnet af Holger Schmidt.

gravet, efter at byggeriet var begyndt, og de kunne da kun tydes som huller fra et bygningsstillads' jordgravede rejsebomme. Sådanne stilladsstolpehuller kendes fra en hel del kirker, men til dato ikke i så fuldstændigt omfang som her¹⁸⁾. Stolpehullerne har en gennemsnitlig dybde af 40—50 cm. Diameteren er som regel mellem 30 og 40 cm. Så svære har rejsebommene dog ikke været. I koret var det muligt at skelne mellem det gravede hul og den anvendte del af hullet. Her sås det, at stolperne har været runde, og at deres diameter var mellem 15 og 20 cm.

Langs skibets nord-, vest- og sydvæg har oprindeligt stået en 40 cm bred, muret frådstensbænk. Vægbænke som denne påvises ved snart sagt alle kirkeudgravninger og har sikkert været fast inventar i vore romanske kirker. Fig. 9 viser en fuldstændigt bevaret bænk af samme type i en anden sjællandsk kirke. Bænken er ikke muret i forbandt med væggene, men er dog opsat, inden lergulvet blev lagt. Den er bedst bevaret i nordsiden, hvor den står i indtil to skifters højde. Ved triumfvæggen har der næppe været nogen bænk, men de sædvanlige sidealtre. Udgravningen gav dog ikke et klart svar på dette spørgsmål. I skibets nordøsthjørne var gulvet og dets underlag forstyrret af en forekomst af svovlforbindelser — måske en mindelse om kirkens funktion som

krudtmagasin i 1807 — der har misfarvet gulvlagene og kittet dem sammen til et næsten betonhårdt lag, der unddrager sig undersøgelse. I sydøsthjørnet var lergulvet omtrent bortgravet, således at det ikke kunne ses, om det har fortsat helt ind til østvæggen. Her syntes imidlertid at være spor af den nordre side af et senere nedbrudt sidealterbord. Fra dette alter stammer formentlig to smalle frådstenskvadre, der fandtes i mørtellaget, den ene formet som en halv rundstav med en diameter på 26 cm, den anden med en lignende behugning, dog knapt så nøjagtigt udført.

Af højalteret i koret var end ikke fundamentet levnet. En stor skålformet nedgravning ved korets østvæg ud for det sted, hvor alteret har stået, må skyldes den lille arkæologiske undersøgelse, som adjunkt H. Behrmann efter opfordring af Oldsagskommissionen foretog ved alterets nedbrydning¹⁹).

Langs skibets vægge ligger svære fundamenter for de brede hvælvingspiller, hvis forløb kan følges ved spor i murværket. Ved blotlægningen af disse fundamenter fandtes mellem stenene to mønter, begge fra Erik Klipping, slået henholdsvis i Roskilde og i Lund. Mønterne giver en *terminus post quem* for hvælvslagningen i skibet, som dog også før udgravningen antoges at have fundet sted senere end Erik Klippings tid.

Korets hvælvingspiller har ikke haft særskilte fundamenter, idet de har kunnet hvile på de romanske fundamenter, der jo var noget bredere end korets mur. I nedbrydningslaget fandtes flere formsten af tegl, som må stamme fra korhvælvet, således en ribbesten med 13,5 cm bred trekloverprofil samt to fragmenter af kapperundstave med samme bredde. Tilsvarende formsten kendtes i forvejen fra skibet, anvendt som fyld ved tilmuringen af de ældste vinduer, som blev dækket ved hvælvningernes indbygning. Dette betyder, at hvælvne rimeligvis er samtidige i de to bygningsafsnit. En formsten af tegl, der lå i den østre fundamentgrøft, stammer formentlig fra en af korets hvælvingspiller. Denne sten er rektangulær, 20 × 15 cm, men med affasede kanter ved den ene langside, på hvilken der sidder et pudslag med spor af kalkmalet zig-zag-ornament af gotisk type. En sortglaseret profilsten med rundstav af tegl, 8 cm i diameter, der ligeledes fandtes i koret, hører næppe til hvælvingen, men kan stamme fra en vinduesændring eller f. eks. en sekundær præstedør i koret.

Fig. 9. Romansk vægbank i Højby kirke, Ods herred, fundet ved udgravning 1962.

Ved opførelsen af hvælvingspillerne i skibet har det været nødvendigt at nedbryde dele af frådstensbænken langs væggene. Det kunne ikke afgøres, om bænken endnu da var i brug, men eftersom pillefundamenternes overflade tildels ligger over det oprindelige gulvniveau, må man senest ved hvælvslagningen have lagt nyt gulv i skibet. Hverken dette eller noget senere gulv i kirken var bevaret in situ, end ikke i små partier. Derimod fandtes mange steder kvadratiske gulvfliser af ler løst i fyldlaget over det romanske gulv samt i begravelsesernes fyldjord. Nogle af fliserne var rødbrændte, andre havde gul, grøn, brun eller transparent glasur. Ornamenterede middelalderlige gulvfliser med fem forskellige mønstre fandtes i talrige eksemplarer.

Dekorationen på disse fliser, af hvilke flere savner paralleller i Nationalmuseets samlinger, består på én type af bladværk i lavt relief, på

de øvrige af rosetter og geometriske figurer. En sortering af fliserne efter fundsted²⁰⁾ viser, at samme type som regel optræder mange steder i kirken. Selv om næppe alle de fundne fliser har været i brug samtidigt, betyder dette sandsynligvis, at gulvet i lange perioder har fremtrådt med en broget overflade, dannet af fliser af forskellig farve og med glatte og dekorerede eksemplarer mellem hinanden.

Også om kirkens tag gav fundene i gulvet ny viden. I et af hvælvingfundamentene i skibet lå et stykke af en flad tagsten af tegl, en såkaldt »bæverhale«, der har været ca. 18 cm bred. Omkring år 1300, da hvælvingen blev til, har skibet da rimeligvis været tækket med »bæverhale«. Dette kan dog ikke have været det oprindelige tagdække. Sankt Ibs kirke er opført, inden teglbrændingen blev introduceret i Danmark. Fra en senere ændring af taget stammer et par stumper af »munke og nonner«, der var det foretrukne tagmateriale i slutningen af middelalderen.

I skibets nordøsthjørne fandtes spor af et ildsted — kamin eller kakkelovn — der velsagtens stammer fra kirkens anvendelse som lazaret i 1808. En stor kalkkule vest for syddøren er snarest gravet, medens bygningen tjente som pakhus. Kulen er opmuret af store kridtstenskvadre, som må hidrøre fra det nedrevne vesttårn eller fra våbenhuset, der muligvis som tårnet har været opført af kridtsten. Nogle store stolpehuller i skibets sydlige del, som var gravet ned gennem det faste fyldlag over det romanske gulv, kan ligeledes skyldes installationer i pakhustiden.

Begravelser fra stenkirkens tid påvistes i et antal af 36 — fordelt med 27 i skibet og 9 i koret. Hovedparten af disse grave findes under midtergangen i skibet, hvor man kunne nedsætte kisterne uden at flytte rundt på kirkens faste stoleværk. I dette store gravområde, der alene tegner sig for mindst 22 begravelse, afdækkedes kun tre grave. En fuldstændig udgravning af området ville utvivlsomt have vist, at der var flere grave end dem, der umiddelbart kunne lokaliseres. Da det imidlertid var åbenbart, at den overvejende del hidrørte fra 1600- og 1700-tallet, blev de ikke undersøgt.

Af de 36 grave var kun 10 middelalderlige. Blandt disse knyttede sig størst interesse til tre murede grave af romansk type²¹⁾ i skibet, der dog alle var stærkt forstyrret af senere grave. De var ret ensartet opbygget: trapezformede, tre skifter høje, med sadeltag og særskilt hovedrum, alt af tegl. I grav F fandtes i et hulrum i sydvæggens mellemste

skifte en lille potte med trækul. En lignende potte var anbragt i en lille udvendig »karnap« i grav M's sydvægs nederste skifte, og fund af skår med trækulsrester fra en tilsvarende potte taler for, at der har stået endnu en gravpote i denne grav. Fænomenet er velkendt fra den tidlige middelalders murede grave, og ikke mindst i Roskilde er mange kommet for dagen²²⁾. Det menes, at disse potter med trækul er nedsat i gravene for at neutralisere ligdunsten.

Gravene i koret blev alle undersøgt. De fandtes udelukkende i rummets nordvestre del. Kun to af de ni grave var middelalderlige. Udgravningen var ret vanskelig, idet man med forkærlighed havde begravet på eet og samme sted. På et knapt 4 m² stort område fandtes syv begravelser — hvortil kom resterne af tre grave ældre end stenkirken. Yngst i denne sammenhobning var grav AE, hvor skelettet lå i en formuldet fyrretræskiste med talrige prydbeslag af bly — akantus, putti, timeglas over dødningshoved, et kunstfærdigt spejlmogram med bogstaverne HKT samt årstallet 1719; den døde kan herved identificeres som sognepræst ved Sankt Ibs kirke Hans Kjeldsen Tausen, der døde i 1719.

Sammenligner man gravene i Sankt Ibs kirke med begravelserne i nabokirken på Bjærget²³⁾, ses det, at der, når man ser bort fra de grave, der er ældre end stenkirken, er begravet færrest i Sankt Ib, men at gravene til gengæld her er rigere udstyret end på Bjærget, hvor der ikke fandtes en eneste muret grav, og hvor gravene fra nyere tid kun undtagelsesvis har prydbeslag. For tiden efter reformationen kan dette skyldes, at de to sogns fælles præstegård lå ved Sankt Ib, hvorfor de fleste præster formentlig blev begravet her. For middelalderens vedkommende afspejler forskellene muligvis det forhold, at Sankt Ibs sogns beboere repræsenterede et højere socialt niveau end Bjærgets.

Ved udgravningen af korets fundament fandtes uden for kirken tre stengrave, der alle kan være ældre end teglstensgravene i skibet. Grav AH er rejst af flade, kantstillede frådstenskvadre, 30—40 cm høje. Kun sydsiden og en del af vestsiden var bevaret, men det kunne ses, at graven har været rektangulær af form og manglet særligt hoveddrum. Grav AJ øst for korets østgavl er af frådsten af samme størrelsesorden, og også denne grav er rektangulær, dog med et smallere hoveddrum i vest, hvis flade dæksten endnu lå på plads. Af den umiddelbart nord herfor liggende grav AK fandtes kun tre kantrejste kridtsten, der dannede et hovedgårde. Nyere grave havde ødelagt gravens østlige del, og det

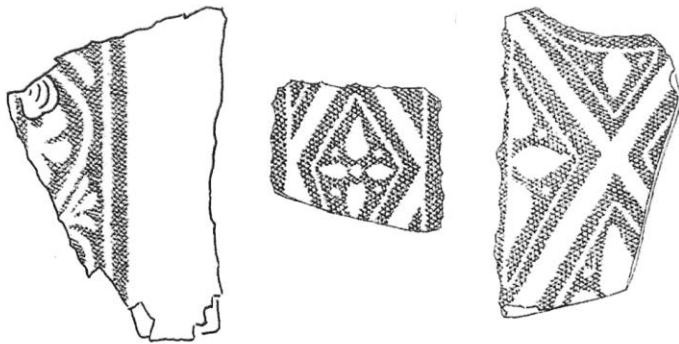

Fig. 10. Sankt Ibs kirke. Skår af middelalderlige glasmalerier. Skåret til venstre er fra skibet, de øvrige fra koret.
Tegnet af Birgit Als Hansen. 1:1.

kunne derfor ikke afgøres, om her var tale om en egentlig stengrav, eller — hvad der også kendes eksempler på — blot sten der var sat om den dodes hoved.

Ved harpning af den opgravede jord fremkom både i kor og skib adskillige smågenstande. Som altid ved kirkeudgravninger udgør mønterne den vigtigste bestanddel af denne fundgruppe. I alt fandtes i skibet 77 mønter, i koret kun 12, hvilket naturligvis har sin årsag i den grundige nedbrydning, der omfattede størstedelen af de lag i koret, hvor tabte mønter ville lægge sig til rette. Af disse 89 mønter var kun 14 fra tiden efter reformationen. Denne skæve fordeling viser, at der ved en gulvoplægning i nyere tid — formentlig ved indretningen af kirken til pakhus — er gravet et jordlag bort under det dengang seneste gulv.

Ser man bort fra de tre tidligere nævnte mønter, som er ældre end stenkirken, er den kronologiske fordeling af de middelalderlige mønter ikke usædvanlig. Dog er 1100-tallet, der som regel kun gør sig svagt gældende i kirkegulvsfundene²⁴⁾, her repræsenteret med hele 8 mønter. Dette kan skyldes, at vi befinder os i en købstad, hvor pengeøkonomien trængte tidligere igennem end i landsbyerne. Den ældste af disse mønter var slået i Slesvig for Svend Grate. Af størst numismatisk interesse var imidlertid to sjældne mønter fra Valdemar Sejr, såkaldte Anno Domini-mønter, der i modsætning til alle andre mønttyper fra

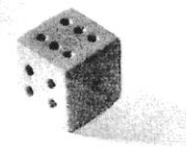
dansk middelalder udmærker sig ved at være forsynet med årstal, nemlig 1234²⁵⁾.

Mønterne fandtes fordelt overalt i skibets gulv. Dog var der en ret påfaldende koncentration ved nordvesthjørnet. Dette kan have ganske tilfældige årsager, f. eks. et mere utæt gulv end andetsteds i kirken, men kan dog også skyldes, at et yndet alter har haft sin plads her i middelalderen.

Det sidste årti's kirkegulvsundersøgelser har vist, at hovedparten af vore kirker i middelalderen har haft glasmosaikruder i et eller flere vinduer. Sankt Ibs kirke er ingen undtagelse. Fig. 10 viser stumper af bemalet glas fra korets østlige del og skibets sydøsthjørne, der fremkom ved harpningen af fyldjord. Fragmentet fra skibet er fra 1200-tallet, stumperne fra koret snarest lidt yngre, men dog formentlig ældre end ca. 1350.

De øvrige småfund i skibets gulv har ikke på samme måde tilknytning til kirken. Genstande som knapper, glasperler, pyntebeslag, kridtpibestumper, flaskeskår og bogspænder giver dog små glimt fra hverdagen i kirkens lange historie og bringer os nærmere til de mennesker, som rejste og udsmykkede kirken, og til dem, som i 800 år havde deres gudshus her. Denne beretning om stort og småt i Sankt Ibs kirkes historie skal da afsluttes med et sådant lille glimt, der viser os en episode fra kirkens opførelse. Murerne har taget sig en lille pause og fordriver tiden med terningspil. Et lidt for langt kast, og terningen er væk. Den kom for dagen i 1959, i afretningslaget under kirkens første gulv. De hænder, der har rejst kirkens frådstensmure, har også trillet denne lille terning.

Olaf Olsen.

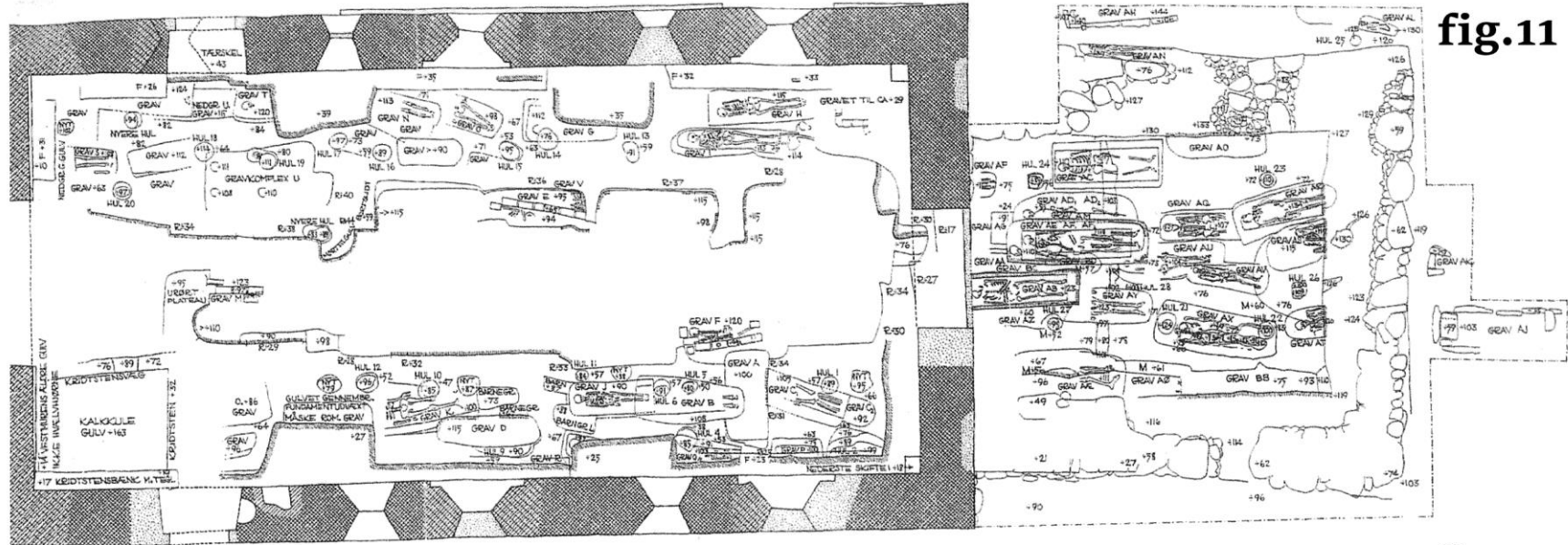

fig.11

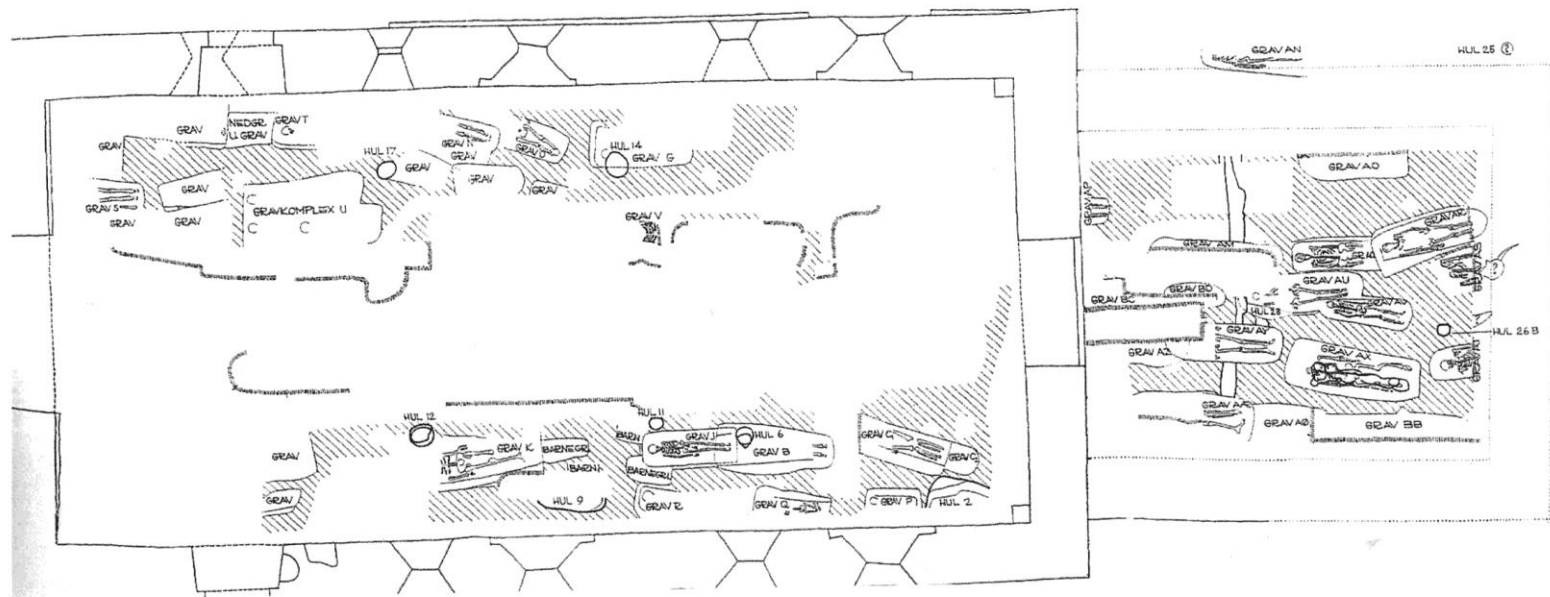

fig.12

Fig. 11. Sankt Ibs kirke. Udgravning 1959—60 og 1961. Generalplan 1:100, målt og tegnet af Holger Schmidt. Niveauangivelser i cm med 0-punkt i den fjernede pikstensbro-lægning i skibets sydosthjørne, 210 cm under det senromanske vindues sålbænkens nedre kant. Bogstavet R foran kotetal henviser til det romanske lergulvs niveau, F til overkan-ten af frådstensbænkens rester og M til muld-lagets overflade. Hvor kotetallene står alene, henviser de til det niveau, hvortil udgrav-ningen det pågældende sted er ført.

 angiver jordvægge, i hvilke der sås spor af begravelser ældre end stenkirken.

Fig. 12. Uddrag af generalplanen fig. 11 med indtegnning af alle forekomster ældre end stenkirken.

 angiver områder, hvor det naturlige muld-lag var uforstyrret af nedgravninger.

 angiver jordvægge (fra korets fundamen-tgroft og begravelser i stenkirken), i hvilke der sås spor af grave ældre end stenkirken.

NOTER

NOTER

- 1) Danmarks Kirker. Københavns Amt. I, p. 47-57.
- 2) Dipl. Danicum 2. r. IV, nr. 9. En oplysning i Trap Danmark (senest 5. udg. II, p. 1044), iflg. hvilken Vindebode skulle være omtalt i 1243, er urigtig.
- 3) J. O. Arhnung: St. Ibs Kirke. Manuskript i Nationalmuseet, p. 3 f.
- 4) Rep. 2. r. IV, nr. 6792.
- 5) Gengivet i Arthur Fang: Set. Jorgensbjerg. Roskilde 1937, p. 46.
- 6) Victor Hermansen: S. Ibs Kirke. Historisk Aarbog f. Københavns Amt 1923, p. 55.
- 7) Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1960, p. 2 f.
- 8) Saxo kalder skiftevis de tyske borgere i Roskilde germanere, saksere og teutoner.
- 9) Jeg er dr. phil. John Kousgaard Sørensen taknemmelig for en omhyggelig udredning af dette spørgsmål.
- 10) Kr. Hald: Vore Stednavne. København 1950, p. 137.
- 11) Olaf Olsen: Kirkegulvet som arkæologisk arbejdsmark. Nationalmuseets Arbejdsmark 1958, p. 17 ff. Elna Møller og Olaf Olsen: Danske Trækirker. Ibid. 1961, p. 35 ff.
- 12) Grav A var ingen begravelse, men en 160 cm lang, 75 cm bred og 100 cm dyb nedgravning, orienteret nord-syd. Dens formål er uvist, men den synes at være gravet i 1800-tallet, idet der i dens fyld fandtes munkesten med pudsrester, antagelig fra de i 1816 nedbrudte hvælvinger.
- 13) *Fm. 71*: Æthelred eller Knud d. Store. Oxford? Hildebr. Type A, fragment. Fundet i omgraved jord i skibets nordvesthjørne. *Fm. 53*: Knud den Store. Taunton. Hildebr. 3437; variant, type E. Fundet i muldlaget under det romanske gulv i skibets sydside ved grav J. *Fm. 7*: Denar 1036-39. Köln. Herman II af Pfalz og Konrad II. Hävernich 251, halv overlippet. Fundet i stenkirkens fundaments muldfyld ud for grav A.
- 14) Dagmar Sellings: Wikingerzeitliche und frühmittelalterliche Keramik in Schweden. Stockholm 1955. Skårene hører næsten alle til Dagmar Sellings type A II.
- 15) Einar Dyggve: Dødekult, Kejserkult og Basilika. København 1943, p. 15 ff.
- 16) Nils-Gustaf Gejvall: Antropologisk analys av skelettmateriel från Nedre Ulleruds kyrka; i Helge Kjellin: Nedre Ulleruds kyrkor. Karlstad 1959; tillæg p. 11 f. Se også Gejvall: Westerhus. Medieval Population and Church in the Light of Skeletal Remains. Lund 1960, p. 128.
- 17) For at give en kyndigere eftertid mulighed for efterprøvning af udgravningens resultater blev langs gravfeltet i skibets midte efterladt smalle »bænke« - jordlag, der kun var udgravet til det romanske gulvs niveau. Disse bænke er ikke skraveret på planen.
- 18) Jfr. Knud J. Krogh: Stilladser til et kirkebyggeri i 1100-tallet. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1959, p. 201 ff. Elna Møller: Den middelalderlige kirke som byggeplads. Fortid og Nutid XXI, 1961, p. 265.
- 19) H. Behrmann: Grundrids til en historisk-topographisk Beskrivelse af det gamle Konge- og Bispesæde Roeskilde. København 1832, p. 166.
- 20) Dette arbejde kunne ikke gennemføres på helt sikker grund. Det viste sig nemlig, at en ung mand fra Roskilde, der havde fået lov til at deltage i udgravningen, havde tilvendt sig et antal ornamenterede fliser, efterhånden som han gravede dem frem. Fliserne kom for dagen, da han kort tid efter åbnede en antikvitetshandel i København og frimodigt udstillede de bedste eksemplarer i en montre i butikken. De oplysninger om fundsted, som han kunne give ved tilbageleveringen, var ifølge sagens natur ret unojagtige.
- 21) Gravene E, F og M.
- 22) Se f. eks. Danmarks Kirker. Københavns Amt IV, p. 1956 ff.
- 23) Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1960, p. 48 ff.
- 24) Ibid. p. 60 f.
- 25) Museumsinspektør Fritze Lindahl vil på grundlag af fundet i Sankt Ibs kirke behandle montypen i en afhandling, der agtes publiceret i Nordisk numismatisk Aarskrift 1963.